

TIJORAT BANKLARIDA OPERATSION TAVAKKALCHILIKLARINI BOSHQARISHNING TASHKILIIY USLUBIY MASALALARI

Rabbimov Jaxongir Eshboyevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0000-4193-2208

rabbimov@outlook.com

Annotatsiya. Ushbu maqola bank sohasida operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishning muhim roli haqida to'xtaladi va O'zbekiston tijorat banklari misolida mazkur masalani chuqur tahlil qiladi. Mamlakat bank tizimida ulkan o'zgarishlar kuzatilmoqda va operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning ajralmas qismiga aylanmoqda. Mazkur maqolada banklarning risklarni boshqarish jarayonlarida duch kelayotgan tashkiliy va metodologik muammolari chuqur o'rganiladi. Maqolada keltirilgan fikrlar va tavsiyalar kelajakdagi tadqiqotlar va mahalliy bank sohasida operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishiga umid qilamiz.

Kalit so'zlar: Bazel III, Operatsion tavakkalchilik, Tavakkalchilikni boshqarish madaniyati.

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ОПЕРАЦИОННЫМ РИСКОМ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Раббимов Джахонгир Эшбоевич

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Эта статья обсуждает важную роль управления операционными рисками в банковском секторе и подробно анализирует эту проблему на примере коммерческих банков Узбекистана. В банковской системе страны наблюдаются значительные изменения, и управление операционными рисками становится неотъемлемой частью обеспечения финансовой стабильности. В статье глубоко изучаются организационные и методологические проблемы, с которыми сталкиваются банки в своих процессах управления рисками. Надеемся, что представленные в статье выводы и рекомендации послужат основой для будущих исследований и разработки стратегий управления операционными рисками в местном банковском секторе.

Ключевые слова: Базель III, Операционный риск, культура управления рисками.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF OPERATIONAL RISK MANAGEMENT IN COMMERCIAL BANKS

Rabbimov Jakhongir Eshboyevich
Tashkent State University of Economics

Abstract. *This article discusses the important role of managing operational risks in the banking sector, with a detailed analysis of this issue in the context of commercial banks in Uzbekistan. Significant changes are being observed in the country's banking system, and managing operational risks is becoming an integral part of ensuring financial stability. The article delves deeply into the organizational and methodological challenges banks face in their risk management processes. The insights and recommendations presented in the article are hoped to serve as a foundation for future research and for developing strategies to manage operational risks in the local banking sector.*

Key words: *Basel III, Operational Risk, Risk management culture.*

Kirish.

Bank sohasi iqtisodiyotning asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lib, moliyaviy barqarorlikni saqlash va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda, xususan, O'zbekiston kabi bozor iqtisodiyoti tamoyillari bilan rivojlanayotgan mamlakatlarda bank sohasida texnologik o'zgarishlar, mijozlarning o'zgarayotgan talablariga javob berish zarurati tufayli qator muammolarga duch kelmoqda. Ushbu o'zgarishlar banklarda keng qamrovli va mustahkam tavakkalchiliklarni boshqarish tizimlarining muhimligini yana bir bor tasdiqladi, ayniqsa operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish zarurligini ko'rsatmoqda.

Bazel qo'mitasi tomonidan belgilanganidek, operatsion tavakkalchilik ichki jarayonlar, inson omillari va tizimlarning yetarli darajada emasligi yoki muvaffaqiyatsizligi yoki tashqi hodisalar natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar xavfini anglatadi. Firibgarliklar va kiberhujumlardan tortib, jarayonlarning muvaffaqiyatsizligi va tartibga rioya qilmaslikka qadar, operatsion tavakkalchilik bank uchun og'ir moliyaviy va ishchanlik obro'siga salbiy ta'sirlar ko'rsatishi mumkin.

Garchi operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish (OTB) global tavakkalchiliklarni boshqarish strategiyalarining muhim qismi bo'lsa-da, uning mahalliy tijorat banklarida qo'llanilishi nisbatan kamroq o'rganilgan. O'zbekistonning bank sohasida, xususan ekotizim va elektron bank tizimlarida katta o'zgarishlar jarayonida bo'lgan bir paytda, OTB bilan bog'liq tashkiliy va metodologik masalalarni tushunish va hal qilish juda muhimdir.

Ushbu maqola mahalliy tijorat banklarida operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish metodlarini kengroq ko'lamda yoritmoqchi. Banklarda samarali OTB tizimlarini joriy etishda duch kelinayotgan muammolarni o'rganib, ushbu muammolar uchun kerakli yechimlarni muhokama qiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Ariane Chapell (2018) fikricha Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bu amaliyotlarni batafsil o'rganish ya'ni risklarni boshqarish uchun zarur bo'lgan tashkiliy tuzilmalar, shu jumladan turli manfaatdor tomonlarning rollari va mas'uliyatlarini chuqur tahlil qilish kerakligini ta'kidlaydi. Shuningdek, risklarni aniqlash, baholash va kamaytirish uchun uslubiy asoslarni muhokama qilish o'tmishdagi hodisalardan doimiy ravishda yaxshilanish va o'rganish uchun foydalanishga e'tibor qaratishi, dinamik risk muhitini tushunish uchun muhim qo'llanma hisoblanishini qayd etadi.

OECDning (2014) "Risklarni Boshqarish va Korporativ Boshqaruv" bo'yicha hisobotida moliyaviy institutlarda, shu jumladan tijorat banklarida, operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishni ta'minlovchi tamoyillar va amaliyotlarning yuqori darajadagi tahlili keltirilgan. U

Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishda boshqaruv tuzilmalari rolini, shaffoflik, javobgarlik va ichki nazoratning zarurligini ta'kidlaydi. Hisobot, shuningdek, turli hududlar bo'yicha risklarni boshqarish amaliyotlarini taqqoslab, tahlil qiladi va eng yaxshi amaliyotlar bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Bazel Qo'mitasi (2011) tomonidan tayyorlangan "Banklarda Operatsion tavakkalchiliklarni sog'lom boshqarish tamoyillari" qo'llanmasida banklarda Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha asosiy tamoyillar ko'rsatilgan. U tashkiliy jihatlar, masalan, risklarni boshqarish doirasini tashkil etish, yuqori boshqaruvning roli va risklarga nisbatan xabardorlik madaniyatining ahamiyati haqida to'xtaladi. Qo'llanmada, shuningdek, risklarni aniqlash, baholash, monitoring qilish va nazorat qilish bo'yicha uslubiy maslahatlar berilgan. Ushbu qo'llanma Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha me'yoriy talablar va standartlarni tushunish uchun muhim hisoblanadi.

Gregoriouning (2011) yozgan bayonotida Bazel III qoidalari doirasida Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishdagi qiyinchiliklar va eng yaxshi amaliyotlar muhokama qilinadi. U, shuningdek, risklarni boshqarishning me'yoriy talablar va biznes maqsadlari bilan muvofiqlashtirilishi bo'yicha tashkiliy strategiyalarni ham sanab o'tadi.

Hoffman (2002) butun tashkilot bo'ylab Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha 20 ta eng yaxshi amaliyot strategiyalarini taqdim etadi. U risklarni boshqarishning tuzilmaviy yondashuvini taklif qiladi, keng qamrovli risk baholari, samarali nazorat mexanizmlari va faol risk madaniyatining zarurligini ta'kidlaydi. Hoffman, shuningdek, risklarni boshqarish imkoniyatlarini yaxshilashda texnologik vositalar va ma'lumotlar tahlilining ahamiyatini muhokama qiladi.

Toshpulatov (2022) operatsion risklarni risk nazorati va o'z-o'zini baholash usuli orqali boshqarish haqida quyidagi fikrlarni yuritadi. Xususan, Operatsion riskni o'z-o'zini baholash usuli bank operatsion tavakkalchilik tizimining muhim tegishli tarkibiy qismi bo'lib, asosiy operatsion risklarni to'g'ri boshqarilishini ta'minlaydi. «Tegishli» degani nimani anglatadi? Birinchidan, bu bank rahbariyati tomonidan belgilangan chegaralarda operatsion risklarning saqlanib qolishi. Ikkinchidan, bu operatsion risklarni boshqarish tizimi jarayonlarini tartibga soluvchi tomonidan tavsiya etilgan va rahbariyat tomonidan belgilangan hajmda amalga oshirish tushuniladi. O'z-o'zini baholash natijalarini bankdagi operatsion yo'qotishlar to'g'risidagi hisobotlarni tuzishda, shuningdek, tavakkalchiliklarni boshqarishning ustuvor choralarini rejalashtirishda qo'llash mumkin.

Mironova Svetlana Yurevna (2014) "Operatsion risk darajasi to'g'risida vizual hisobotni shakllantirish uchun Bankdagi operatsion risk darajasini tavsiflovchi bir qator parametrlarni aniqlash va ularning dinamikasini ko'rib chiqish zarurligi va ushbu ko'rsatkichlar asosiy risk ko'rsatkichlari bo'lishi haqida fikr yuritadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolada, tijorat banklarida Operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishning tashkiliy uslubiy masalalarini tahlil qilishda e'tiborga olinish lozim bo'lgan jihatlarni tadqiq etish bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan bajarilgan ilmiy tadqiqot ishlarining ilmiy xulosalari va mualliflarning amaliy tajribalari asosida mustaqil yondashuvlar shakllantirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Natijalarni tahlil va muhokama qilish bo'limi tijorat banklarida operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishning tashkiliy va uslubiy masalalari bo'yicha tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan. Adabiyot tahlili, holat tadqiqotlari olingan ma'lumotlar asosida asosiy mavzular va tendensiyalar aniqlangan. Miqdoriy ma'lumotlarni aniq va qisqacha ko'rsatish uchun jadval holida taqdim etilgan.

Quyidagi (1-jadval) jadvalda tanlangan tijorat banklaridagi operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bilan bog'liq asosiy ko'rsatkichlar jamlangan. Ko'rsatkichlar orasida xatar

hodisalari chastotasi, yo'qotishlarning salmog'i va xatarlarni kamaytirish strategiyalarining samaradorligi mavjud.

1-jadval

Tijorat banklaridagi operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bilan bog'liq asosiy ko'rsatkichlar

Bank nomi	Operatsion tavakkalchilik hodisalari (yillik)	Har bir hodisadagi o'rtacha yo'qotish (UZS, mln)	Yillik umumiy yo'qotish (UZS, mln)	Xatarlarni kamaytirish samaradorligi (ball)
Bank A	25	100	2500	8
Bank B	15	150	2250	7
Bank C	30	75	2250	9
Bank D	20	125	2500	8
Bank E	10	200	2000	6

1-jadval

Ma'lumotlar banklar orasida xatar hodisalari chastotasidagi farqlarni ko'rsatadi. Bank C eng ko'p xatar hodisalarini (yiliga 30) qayd etgan bo'lsa, Bank E eng kam (yiliga 10) qayd etgan. Xatar hodisalari chastotasi bankning o'lchami, uning operatsion murakkabligi va xatarlarni aniqlash jarayonlarining samaradorligiga bog'liq bo'lishi mumkin.

Har bir xatar hodisasidagi o'rtacha yo'qotish banklar orasida sezilarli darajada farq qiladi. Bank E, eng kam xatar hodisalariga ega bo'lishiga qaramay, har bir hodisada eng yuqori o'rtacha yo'qotishga ega (UZS 200 mln). Bu shuni ko'rsatadiki, kamroq hodisalar ro'y berishiga qaramay, ular moliyaviy jihatdan og'irroq bo'ladi. Aksincha, Bank C, eng ko'p hodisalarga ega bo'lib, nisbatan pastroq o'rtacha yo'qotishlarga ega (UZS 75 mln), bu yo'qotishlarni minimallashtirish uchun yaxshiroq strategiyalarni qo'llashini ko'rsatadi.

Operatsion xatarlar tufayli yillik umumiy yo'qotishlar banklar orasida nisbatan o'xshash, UZS 2000 mln dan UZS 2500 mln gacha bo'lgan diapazonda. Bu shuni ko'rsatadiki, alohida hodisalarning chastotasi va og'irligidan qat'iy nazar, operatsion tavakkalchiliklarning umumiy moliyaviy ta'siri sezilarli bo'lib qoladi. Samarali xatarlarni boshqarish strategiyalari ushbu yo'qotishlarni maqbul darajada saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Bank C eng yuqori ballni olgan (9), bu xatarlarni kamaytirishning samarali amaliyotlarini anglatadi. Bank E eng past ballni olgan (6), bu ularning xatarlarni kamaytirish strategiyalarida islohotlar zarurligini ko'rsatadi. Baholar banklarning operatsion tavakkalchiliklarni aniqlash, baholash va boshqarish qobiliyatini aks ettiradi.

Operatsion tavakkalchiliklarni samarali boshqarish uchun kuchli tashkiliy tuzilma va boshqaruv tizimi talab qilinadi. Rollar va mas'uliyatlar aniq belgilangan, hisobot liniyalari aniq va nazorat mexanizmlari kuchli bo'lgan banklar operatsion tavakkalchiliklarni samarali boshqaradi. Misol uchun, Bank C, yuqori samaradorlik baliga ega bo'lgan, Tavakkalchiliklarni boshqarish qo'mitasi va keng qamrovli Tavakkalchiliklarni boshqarish siyosatiga ega.

Tavakkalchiliklarni boshqarish jarayonlarida texnologiyani integratsiya qilish operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ilg'or ma'lumotlarni tahlil qilish, real vaqtda kuzatish tizimlari va avtomatlashtirilgan nazoratlar xatarlarni erta aniqlash va kamaytirishga yordam beradi. Bank C va Bank A kabi texnologiyaga sarmoya kiritadigan banklar operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishda yaxshi natijalarni ko'rsatadi.

Tavakkalchilik madaniyati va xodimlar orasida xabardorlik operatsion tavakkalchiliklarni samarali boshqarishga sezilarli hissa qo'shadi. Xatar haqida xabardorlik madaniyatini rivojlantiradigan va xodimlariga muntazam treninglar o'tkazadigan banklar, masalan, Bank A va Bank D, yuqori samaradorlikni ko'rsatadi. Xodimlar potensial xatarlarni aniqlash va xabar berishga ko'proq moyil bo'lib, o'z vaqtida aralashuvlarga olib keladi.

Me'yoriy talablar va standartlarga rioya qilish operatsion tavakkalchiliklarni samarali boshqarish uchun zarur. Basel III qo'llanmalari va boshqa me'yoriy hujjatlarga rioya qiladigan banklar ko'proq tizimli va samarali tavakkalchiliklarni boshqarish amaliyotlariga ega. Me'yoriy talablar banklarga zaruriy nazoratlarni joriy etish va tavakkalchiliklarni boshqarish tizimlarini uzluksiz yaxshilashni ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar.

Tijorat banklarida operatsion tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha tadqiqot natijalarini tahlil qilish tashkiliy va uslubiy masalalar bo'yicha muhim tushunchalarni ochib beradi. Asosiy izlanishlar kuchli tashkiliy tuzilma, texnologiyani integratsiya qilish, kuchli tavakkalchilik madaniyati va me'yoriy talablar operatsion tavakkalchiliklarni boshqarishda muhimligini ko'rsatadi. Hisob-kitob ma'lumotlari operatsion tavakkalchiliklarning moliyaviy ta'sirini minimallashtirish uchun tavakkalchiliklarni boshqarish amaliyotlarini doimiy ravishda yaxshilash zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, banklarda operatsion tavakkalchilikni boshqarish bo'yicha tez tez inqiroz ssenariyalarini ishlab chiqib, bular bo'yicha stress-testlarni amalga oshirib turish lozim. Tabiiy ofatlar va boshqa tabiiy-texnolog holatlar bo'yicha biznes uzluksizligi rejasini ishlab chiqib, muntazam ravishda test sinovlarini olib borish lozim.

Bank tizimida banklar orasida operatsion tavakkalchilik holatlari haqida ma'lumotlari o'zaro almashiniladigan onlayn platforma tashkil etilishi banklarda kutilmagan operatsion xatarlarga oldindan tayyorlanishga imkon beradi.

Adabiyotlar/ Литература/ Reference:

Basel Committee. (2011) Principles of sound management of Operational Risk.

Chapelle, A. (2018). Operational Risk Management: Best Practices in the Financial Services Industry. John Wiley & Sons.

Gregoriou, G. N. (Ed.). (2011). Operational Risk Toward Basel III: Best Practices and Issues in Modeling, Management, and Regulation. John Wiley & Sons.

Hoffman, D. G. (2002). Managing Operational Risk: 20 Firmwide Best Practice Strategies. John Wiley & Sons.

OECD. (2014). Risk Management and Corporate Governance. OECD Publishing.

Toshpulatov D. (2022) http://qxjurnal.uz/ld/4/494_1-2022.pdf

Миронова Светлана Юрьевна (2014) "Система управления операционным риском в российских коммерческих банках и ее совершенствование" Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук Москва.